

Dr hab. Zofia Kolbuszewska, Prof. UWr
Zakład Literatury i Kultury Amerykańskiej
Instytut Filologii Angielskiej UWr

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Alicji Chmiolek
pt. *Roger Corman's Film Adaptations of Edgar Allan Poe's Works*
(*Adaptacje filmowe dzieł Edgara Allana Poego w reżyserii Rogera Cormana*)

Rozważania mgr Alicji Chmiolek dotyczą próby wieloaspektowego i wielowymiarowego ujęcia cyklu adaptacji filmowych dzieł Edgara Allana Poego w reżyserii Rogera Cormana, jednej z najsłynniejszych postaci w historii amerykańskiego filmu i kina w dwudziestym i dwudziestym pierwszym stuleciu, którego twórczość i działalność producencka sytuują się w przestrzeni pomiędzy kinem autorskim, należącym do sztuki wysokiej kontestującej zależność twórczości artystycznej od kapitalistycznego rynku, a kulturą i sztuką popularną i masową, wykazującą daleko idącą wrażliwość na fluktuacje gustów konsumentów; pomiędzy kanonicznością formy i treści oficjalnego nurtu kultury a niesamowitością (The Uncanny) przyjemności wynikającej z naruszania tabu lub dotykania traumatycznych miejsc w kolektywnej podświadomości społeczeństwa przez filmowy horror, który opowiadając się za popularną anty-estetyką, w przeciwieństwie do modernistycznej awangardy nie potępia mechanizmów rynkowych, lecz poddając się im, wykorzystuje je na swoją korzyść. Przyjemność ta wywołana jest spełnieniem emocjonalnych oczekiwań odbiorcy, który z

wprawą porusza się w przestrzeni wyznaczonej prawami i przyjemnościami kapitalistycznego rynku kształtującego i zależnego od masowych i popularnych gustów. Tak ukształtowana przestrzeń kulturowa stanowi tło zarówno gotyckiej twórczości Poe'go jako pisarza w XIX wieku jak i filmowych osiągnięć Corman'a w wieku XX.

Jako reżyser i producent Corman nie tylko stosuje zapożyczone z psychoanalizy strategie uzasadniające konstrukcje postaci i schematy ich działania, lecz demonstruje wrażliwość na nurty, tendencje i mody dające wyraz dynamizmowi kulturowej i politycznej podświadomości amerykańskiego społeczeństwa, oraz świata podlegającego procesom globalizacji, gdzie przemiany polityczne, kulturowe i technologiczne zmieniły postrzeganie i recepcję filmu zarówno przez odbiorcę masowego jak i profesjonalnych krytyków.

Mgr Alicja Chmiólek uświadamia czytelnikowi, że wynikiem spotkania Poe'go i Corman'a jest cykl adaptacji filmowych, które radykalnie przekształciły kino horroru, co znalazło swój wyraz zarówno w amplifikacji zastanych cech popularnej przestrzeni kulturowej jak i jej transformację. Ponadto, zdaniem doktorantki, znajomość cyklu adaptacji filmowych utworów Poe'go w reżyserii Corman'a rzuca nowe światło na literackie prototypy i może poszerzyć ich rozumienie. W dysertacji doktorantka omawia następujące filmy tworzące cykl adaptacji utworów Poe'go: *The Fall of the House of Usher* (1960), *Pit and the Pendulum* (1961), *The Premature Burial* (1962), *Tales of Terror* (1962), *The Raven* (1963), *The Masque of the Red Death* (1964), *The Tomb of Ligeia* (1964). Mgr Chmiólek jedynie przelotnie omawia *The Haunted Palace* (1963) jako hołd złożony H.P. Lovecraftowi a nie Poemu. Jest to film, którego tytuł wskazuje jednak na, jak stwierdza doktorantka za Philipem Edwardem Phillipsem (str. 198), ekfrastyczną relację między opowiadaniem „The Fall of the House of Usher” a poematem stanowiącym jego wewnętrzny model. Tym niemniej, mgr

Chmiólek należy do tej (liczniejszej) grupy krytyków, którzy nie zaliczają *The Haunted Palace* do cyklu adaptacji utworów Poe'go.

Napisana klarownym językiem rozprawa mgr Chmiólek posiada przejrzystą i przemyślaną strukturę. Dysertacja zawiera trzy obszernie rozdziały (podzielone na liczne podrozdziały), poprzedzone zwięzłym, lecz bardzo pożytecznym wprowadzeniem. Autorka rozprawy kończy swoje rozważania krótkim podsumowaniem i opatruje pracę obszerną (liczącą 23 strony), starannie dobraną bibliografią, która demonstruje orientację doktorantki zarówno w filmografii Cormana, stanie badań nad historią kina horroru, oraz znajomość wybranej literatury przedmiotowej dotyczącej gotycyzmu, twórczości Edgara Allana Poe'go, roli teorii psychoanalitycznej w krytyce filmowej i horrorze filmowym, oraz teorii adaptacji filmowej. Podsumowując swoje rozważania, mgr Chmiólek dokonuje istotnej syntezy opisu procesu dwudziestowiecznej reinterpretacji twórczości Poe'go w medium filmowym przez Rogera Cormana i wyodrębnia trzy etapy tego procesu. Struktura pracy w zasadzie odwzorowuje te etapy i myślę, że czytelnik dysertacji odniósłby większą korzyść, gdyby wyżej wspomniana synteza opisu twórczego procesu Cormana znalazła się we wprowadzeniu.

Pierwszy wyróżniony przez doktorantkę krok twórczego procesu adaptacji polega na odrzuceniu minimalizmu wcześniejszych amerykańskich horrorów filmowych i intencjonalnej barokizacji produkcji; na drugim etapie Corman amplifikuje proto-psychoanalityczny wydźwięk twórczości Poe'go; krok trzeci to współczesne odczytanie ducha utworów Poe'go w zgodzie z impulsami amerykańskiej kulturowej podświadomości lat 60. minionego stulecia, zarejestrowanymi przez Cormana dzięki jego artystycznej wrażliwości.

Rozdział pierwszy rozprawy poświęcony jest wprowadzeniu do historii amerykańskiego horroru filmowego, zdefiniowaniu horroru filmowego jako gatunku, oraz przedstawieniu amerykańskiego horroru filmowego przed latami 60-tymi dwudziestego

wieku, rewolucji w kinie horroru w latach 60., oraz roli Rogera Cormana w redefinicji i transformacji gatunku. Rozdział drugi przedstawia szeroki kontekst związków kina gotyckiego horroru z psychoanalizą i psychoanalityczną krytyką kultury i literatury. W rozdziale tym doktorantka poświęca uwagę takim pojęciom jak niesamowitość (The Uncanny) oraz wstręt i degradacja (Abjection), rozważa koncepcję potwornej kobiecości i analizuje rodzaje transgresji prezentowane w filmach Cormana. W rozdziale trzecim doktorantka omawia cykl adaptacji utworów Poeego w świetle teorii adaptacji i opowiada się za zaklasyfikowaniem cyklu Cormana jako twórczego oddania ducha adaptowanych dzieł. Mgr Chmiolek rozważa wyzwania przed jakimi stanął Corman oraz motywy powtarzające się w filmowych adaptacjach należących do cyklu. Podrozdział 3.4.4 poświęcony jest analizie sztuczności świata przedstawionego w cyklu jako celnej interpretacji teatralnej sztuczności rzeczywistości konstruowanej w utworach Poeego.

Godnym pochwały jest to, że w swoich rozważaniach nad cyklem adaptacji utworów Poeego, doktorantka nie tylko nie traci z oczu, a wręcz podkreśla wagę jednego z najcenniejszych osiągnięć Cormana, a mianowicie fakt, iż Corman stał się mediatorem pomiędzy kinem i kulturą wysoką, kulturą głównego nurtu, a kinem i kulturą popularną, kontestującą – poprzez intencjonalnie zwulgaryzowaną estetykę – formy kultury wysokiej. Autorka dysertacji demonstruje również, że przez sam akt i strategie kontestacji oraz gatunki użyte w tym celu – takie jak horror – reżyser włącza kulturę wysoką w obieg kultury popularnej.

Z zainteresowaniem śledziłam w jaki sposób doktorantka daje sobie radę z wyodrębnieniem pojęcia horroru, wypracowując funkcjonalny aparat metodologiczny, który łączy w jedną całość cechy różnych koncepcji teoretycznych. Doktorantka dyskutuje zalety i wady definicji horroru wprowadzone m. in. przez Noëla Carrolla, Philipa Nickela oraz

polegającą na transgresji tzw. „normalności” koncepcję Robina Wooda i uzupełnia swoją trans-teoretyczną metodologię o pojęcia pochodzące z freudowskiej psychoanalizy.

Rozważając inspiracje leżące u podstaw narodzin kina horroru, doktorantka sprawnie i kompetentnie omawia wpływ spektakli Grand Guignol, kina niemieckiego ekspresjonizmu, formy komiksu i filmu *noir* na ten gatunek. Natomiast omówienie przez mgr Chmiołek gotycyzmu i relacji pomiędzy horrorem a gotycyzmem (str.22-25) budzi moje wątpliwości. Wydaje mi się, że doktorantka traktuje gotycyzm li tylko jako gatunek należący do historii literatury a nie jako konwencję czy kategorię dynamiczną, znajdującą wyraz w historycznie ułożonych obrazach i formach wyłaniających się z podświadomości kultury lub wręcz w formach archetypicznych wyłaniających się z jungowskiej nieświadomości zbiorowej. Gotycyzm jawi się w koncepcji doktorantki jako skostniały i kulturowo nieproduktywny gatunek, którego przedłużeniem lub następcą jest dynamiczny i żywiołowo rozwijający się horror. Nie przekonuje mnie takie postawienie sprawy.

Nie kwestionuję bynajmniej „witalistycznego” (nawet wtedy gdy w grę wchodzi postać zombie lub wampirów!) poglądu na kulturową rolę zjawiska i gatunku horroru, lecz nie zgadzam się z jego usytuowaniem względem gotycyzmu przedstawionym przez doktorantkę. W podrozdziale „New Gothic”(str 61) mgr Chmiołek odnosi się wprawdzie do definicji podanej przez Andrew Smitha z 2007 r., gdzie krytyk wzmiankuje napięcie pomiędzy cechami inwariantnymi gatunku i jego historycznie, kulturowo i formalnie warunkowanymi transformacjami, ale uwaga krytyka nie wydaje się mieć wpływu na pogląd doktorantki nt. czym jest gotycyzm. Mgr Chmiołek zdaje sobie poniekąd sprawę, że kwestia relacji pomiędzy gotycyzmem a horrorem jest wieloaspektowa i ambiwalentna, o czym świadczyć może jej omówienie pojęć terroru i horroru i ich niejednoznacznych wzajemnych związków (str. 22). Wydaje mi się, że, oddając sprawiedliwość poglądom Marii Janion, Noëla

Carrolla, czy liście gatunkowych wyznaczników J. A. Cuddona, a nawet spisowi inwariantnych cech charakteryzujących gotycyzm wg. Andrew Smitha, pomocne może być zapoznanie się z szerszym spektrum prób zdefiniowania gotycyzmu biorących pod uwagę kulturową żywotność tej konwencji, czy też ze znakomitą, lecz kontrowersyjną koncepcją Anne Williams przedstawioną w *Art Of Darkness: A Poetics of Gothic* z 1995 r.

Moje wątpliwości budzi również sposób omówienia w rozdziale trzecim, w podrozdziałach 3.3 oraz 3.4 kolejnych filmów Cormana należących do cyklu adaptacji dzieł Poe'go. Nie podważam dogłębnej znajomości cyklu przez doktorantkę, lecz niepokoi mnie, że analiza teoretyczna adaptacji Cormana oraz dyskusja przedstawienia relacji pomiędzy występującymi w nich postaciami, przeradza się w streszczenie lub szczegółową prezentację fragmentów fabuły filmów, co oczywiście dowodzi solidności i staranności opracowania filmografii Cormana, lecz nie wnosi wiele nowego do wcześniej już nakreślonego przedstawienia cyklu jako innowacyjnego odczytania twórczości Poe'go.

Niezależnie od przedstawionych zastrzeżeń uważam rozprawę doktorską mgr Alicji Chmiołek za wartościowy wkład w przyswajanie polskim studiom amerykańskim oraz filmoznawczym interesującego cyklu twórczych adaptacji filmowych dzieł Edgara Allana Poe'go, oraz przedstawienie ich w kontekście kulturowej (i kultowej) roli ich twórcy, amerykańskiego reżysera Rogera Cormana. Dysertacja przedstawiona przez doktorantkę zbiera bieżący stan badań dotyczących kina autorskiego Rogera Cormana, cyklu adaptacji utworów Poe'go oraz wybrane pozycje dotyczące historii horroru filmowego oraz relacji między zjawiskiem horroru i gotycyzmem, i z pewnością stanowić będzie dla polskich filmoznawców i amerykańistów użyteczne kompendium wiedzy na ten temat.

Podsumowując swoje uwagi dotyczące rozprawy doktorskiej Pani mgr Alicji Chmiołek pragnę podkreślić, że ta oparta na solidnym warsztacie badawczym dysertacja

potwierdza naukowe kompetencje doktorantki, spełniając wszelkie przewidywane ustawą
wymogi stawiane pracom doktorskim. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie
Pani mgr Alicji Chmiołek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wrocław, 25. 08. 2021r.

Zofia Kolbuszewska

